

พระนครคีรี

ชื่อแหล่ง พระนครคีรี
ที่ตั้ง ตำบลคลองกระแชง อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี
เส้นทางเข้าสู่แหล่ง จากถนนเพชรเกษม แยกเข้าตัวเมืองเพชรบุรี เข้าถนนคีรีรัฐยา ทางขึ้นอยู่ทางขวา
สภาพภูมิศาสตร์และสิ่งแวดล้อม
สภาพภูมิศาสตร์ เขาลูกโดดกลางที่ราบ
แหล่งน้ำ แม่น้ำเพชรบุรี

ประวัติ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้สร้างขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2402 บนยอดเขาที่มีสามยอดติดต่อกัน ในสมัยรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2401 เรียกเขาลูกนี้ว่า เขามหาสมณะ แต่ชาวบ้านเรียกว่าเขาสมน ต่อมารัชกาลที่ 4 พระราชทานนามใหม่ว่า เขามหาสวรรค์ การสร้างพระนครคีรีปรากฏหลักฐานอยู่ในพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 4 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค) ว่า “เมื่อปีมะแม เอกศก ที่เมืองเพชรบุรีนั้นโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ที่สมุหพระกลาโหม พระเพชรพิสัยศรีสวัสดิ์ ปลัดเป็นนายงาน ทำวังขึ้นที่เขามหาสมณะแห่ง 1 เขามหาสมณะนั้นเปลี่ยนชื่อว่าเขามหาสวรรค์ ที่เขามหาสวรรค์นั้นมี 3 ยอด ให้ชื่อพระนครคีรี”

ผู้ที่มีความสำคัญในการก่อสร้างพระนครคีรี คือ เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นแม่กอง และพระยาเพชรพิสัยศรีสวัสดิ์ (ท้วม บุนนาค) ปลัดเมืองเพชรบุรี เป็นนายงาน

การสร้างพระนครคีรี ยังปรากฏหลักฐานในหนังสือโคลลิติมหามงกุฎราชคุณานุสรณ์ พระนิพนธ์ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ดังนี้

นิมิตมณเฑียรบนยอด	สิงขร
เมืองเพชรบุรีนาม	ก่อนอ้าง
เขามหาสมณะนคร	คีรีราชะทานแฮ
สามยอดสามเยื้องสร้าง	ต่างกันฯ

และได้ทรงกล่าวถึงรายงานการก่อสร้างพระนครคีรีอีกตอนหนึ่ง ว่า

บรมกษัตริย์ตรัสสั่งเจ้า	พระยาทหาร เอกเอย
ศรีสุริวงศ์แม่กอง	โก่นสร้าง
เพชรพิสัยอนุชานายการ	นวกิจ เกรียงแฮ
พระปลัดเคยเมื่อตัว	บริเตยนฯ

พระองค์เจ้าวรวงศ์ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ทรงเล่าถึงการสร้างพระนครคีรีไว้ในพระนิพนธ์เรื่องเจ้าชีวิต ว่า “บนเขาใกล้เมืองเพชรบุรี ทรงสร้างพระราชวังแบบยุโรปอย่างงดงาม ดูจากยอดเขานี้จะแลเห็นทะเลได้”

การก่อสร้างพระนครคีรีนั้นทรงโปรดเกล้าให้สร้างสิ่งก่อสร้างทั้งสามยอดเขา กล่าวคือ ยอดกลาง โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระเจดีย์ใหม่ทึบองค์เดิม ซึ่งชำรุดมาก แล้วบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ พระราชทานนามว่า พระธาตุจอมเพชร ยอดเขาทางด้านทิศตะวันออก โปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัดประจำพระราชวังบนพระนครคีรี คือวัดพระแก้ว สร้างทำนองเดียวกับวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งเป็นวัดประจำพระราชวังในกรุงเทพมหานคร และยอดเขาทางด้านทิศตะวันตก ก่อสร้างพระราชวังใช้เป็นที่พัก ประกอบไปด้วยหมู่พระที่นั่งและอาคารต่าง ๆ ที่รัชกาลที่ 4 พระราชทานนามคล้องจองกัน นอกจากสิ่งก่อสร้างบนยอดเขาแล้ว ในคราวเดียวกันนั้นได้โปรดฯ ให้สร้างถนนตั้งแต่เชิงเขาไปจนถึงท่าหน้า พระราชทานนามว่าถนนราชวิถี โปรดฯ ให้สร้างสะพานข้าม ข้ามลำน้ำเพชรบุรี และสร้างถนนจากเชิงเขามหาสวรรค์ไปถึงเขาหลวง ถนนตั้งแต่เชิงสะพานข้ามไปถึงเขาน้ำไดอิฐ ถนนตัดระหว่างถนนราชวิถีกับถนนบันไดอิฐ จัดทำประปาสำหรับใช้นบนพระนครคีรี สำหรับเจ้านายและข้าราชการที่ตามเสด็จได้สร้างตึกที่พักขึ้นที่ริมน้ำ 4 หลัง การก่อสร้างพระนครคีรีแล้วเสร็จในปีพ.ศ.

2405 หลังจากนั้นรัชกาลที่ 4 ได้เสด็จมาประทับพักแรมอยู่ครั้งละนาน ๆ หลายครั้ง ปรากฏหลักฐานอยู่ในจดหมายเหตุหมอบรัดเลย์ความว่า

“วันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2403 ได้เสด็จเมืองเพชรบุรีเป็นครั้งที่สอง ในปีนี้เพื่อทอดพระเนตรการก่อสร้างพระนครคีรี

วันที่ 20 พฤษภาคม พ.ศ. 2403 หลังจากงานพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา 56 พรรษาแล้วเสด็จมาเมืองเพชรโดยเรือพระที่นั่ง จากพระราชหัตถเลขา ทรงมีไปถึงพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 23 ตุลาคมว่า พระองค์เสด็จถึงปากน้ำตำบลบ้านแหลมเวลา 3 โมงเช้า ถึงพระนครคีรีเวลาบ่าย 2 โมง ทรงทอดพระเนตรกุฏิ ณ วัดพระพุทธไสยาสน์และวัดมหาสมณาราม

วันที่ 12 พฤศจิกายน พ.ศ. 2404 ได้เสด็จมาประทับ ณ พระนครคีรี

ในปีเดียวกันนี้พระเจ้าแผ่นดินประเทศปรัสเซียได้ส่งราชทูตชื่อคอลอย เลนเบิร์ก เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมหลวงวงศาธิราชสนิทจัดเรือแจวเรือพายให้ทูตที่มาเที่ยวเมืองเพชรบุรีใช้เป็นจำนวนสองลำ มีฝีพายลำละ 20 คน ขณะนั้นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าศักดินายุคลประทับอยู่ ณ พระนครคีรี เพื่อทรงแจ้งให้ทราบ ว่า ราชทูตปรัสเซียจะมาเที่ยวและพักผ่อนที่เมืองเพชรบุรี ขอให้จัดรถบริการให้ด้วย ส่วนขากลับโปรดให้จัดเรือพระที่นั่งเสด็จมายังเมืองเพชรบุรีเพื่อมาประทับที่เมืองเพชรบุรี

พระราชหัตถเลขาตั้งกล่าวลงวันอังคาร เดือน 3 แรม 4 ค่ำ ปีระกา จุลศักราช 1223 มีข้อความดังนี้ จดหมายมายังชายคัณฉางยุคลของพ่อให้ทราบ

บัดนี้ ราชทูตเมืองปรัสเซียออกมาดูเมืองเพชรบุรี ถ้าเขามาถึงแล้วจะต้องรับจับมือให้เขายินดี แล้วชวนพาเขาขึ้นไปเที่ยวดูบนพระนครคีรีแล้วจงพาเขาเข้าไปดูในห้องนี้โดยสมควรเถิดแต่งกราบเรียนเจ้าคุณศรีสุริยวงศ์ให้ท่านบังคับให้เฝ้าที่แลชาวที่มหาดเล็กเด็กขาไปกวาดแผ้วเสียดก่อนอย่าให้กรุงรัง แล้วให้มีผู้รักษาอย่าให้เจียบเหงาไปแลพาเขาไปเที่ยวตามทางบนเขาจนถึงพระเจดีย์ พระนอนก็ได้

อนึ่ง ถ้าเขาจะไปเขาหลวง เขากระไดอิฐและในเมือง ถ้ารถมียูใช้ได้ก็จงเอารถรับเขาไปเถิด” นอกจากนั้นยังปรากฏข้อความในจดหมายเหตุหมอบรัดเลย์กล่าวต่อไปอีกว่า

“วันที่ 12 พฤษภาคม พ.ศ. 2405 เป็นวันที่เสด็จกลับกรุงเทพมหานคร การเสด็จเมืองเพชรบุรีครั้งนี้ โปรดให้จัดพระราชพิธีเฉลิมพระราชมณเฑียรบนพระนครคีรีและทรงบรรจุพระธาตุบนยอดพระเจดีย์บนเขามหาสวรรค์ด้วย

วันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2406 เสด็จมาเมืองเพชรบุรีด้วยเรือกลไฟพระที่นั่ง และเสด็จกลับเมื่อวันที่ 7 กุมภาพันธ์ ในเดือนเมษายน พันเอกเรโบลได้นำเครื่องราชอิสริยาภรณ์จากฝรั่งเศส ชื่อเรจ็อง ดอนเนอร์ เข้ามาทูลเกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้นำนายพันเอกเรโบลมาเที่ยวเมืองเพชรบุรี โดยเรือเสด็จมายังเมืองเพชรบุรี

ในประชุมประกาศ รัชกาลที่ 4 มีข้อความกล่าวถึงการจัดให้มีการโสกันต์พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภรณ์ และพระองค์เจ้ามณฑาภาธร ที่พระนครคีรี เมืองเพชรบุรี

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีหลักฐานว่าได้เสด็จพระราชดำเนินมายังเพชรบุรีและพระนครคีรีหลายครั้ง ได้แก่

“วันที่ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2418 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินมาเมืองเพชรบุรีโดยเรือพระที่นั่งพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการบริพารเป็นจำนวนมาก เสด็จถึงพลับพลาตำบลบางครก บ้านใหม่ เสด็จขึ้นบนพลับพลา ตรัสกับเจ้าเมืองและกรมการทั้งหลาย แล้วเสด็จพระราชดำเนินด้วยรถพระที่นั่งสองล้อถึงพระนครคีรี ทอดพระเนตรพระที่นั่งเพชรภูมิไพโรจน์ พระที่นั่งปราโมทย์มไหสวรรค์และพระที่นั่งราชธรรมสภา

วันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2418 เสด็จออกพระที่นั่งเพชรภูมิไพโรจน์ ผู้ว่าราชการเมืองกาญจนบุรี และเมืองเพชรบุรีเข้าเฝ้า แล้วเสด็จประพาสเขาบันไดอิฐ

วันที่ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2418 เสด็จออกณพระที่นั่งเพชรภูมิไพโรจน์ มีข้าราชการเมืองเพชรบุรีเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาททูลเกล้าฯ ถวายสิ่งของ พระราชทานเสื้อผ้าสักหลาดอย่างดีแก่ข้าราชการที่มาเฝ้า ... เสด็จพระราชดำเนินลงมาจากพระนครคีรี ณ ตรงเชิงเขา ตรัสกับหม่อมแมศพาแลนด์ แล้วเสด็จพระราชดำเนินไปยังถ้ำเขาหลวง ทรงนมัสการพระพุทธรูป 4 องค์ที่มีพระนามรัชกาลที่ 1 - 4 แล้วเสด็จกลับ

วันที่ 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2518 เสด็จพระราชดำเนินไปยังวัดมหาสมณาราม เสด็จพระนครคีรี

วันที่ 10 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2429 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จมาโดยเรือพระที่นั่งถึงอ่าวบ้านแหลมประทับแรมบนเรือพระที่นั่ง

วันที่ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2429 เสด็จขึ้นบนพลับพลาบ้านใหม่ มีข้าราชการเมืองเพชรบุรีเฝ้ารับเสด็จ แล้วเสด็จพระราชดำเนินทรงม้าพระที่นั่งถึงพระนครคีรีที่ศาลาหน้าเขามหาสวรรค์...

วันที่ 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2429 เสด็จออก ณ พระที่นั่งเพชรภูมิไพโรจน์ กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ทรงนำหมอด้นลับ หม่อมทอมสัน และนายคูเปอร์เข้าเฝ้า รับสั่งเรื่องการจัดตั้งโรงเรียนและโรงพยาบาล ณ เมืองเพชรบุรี พระราชทานเงินสมทบทุนสร้างโรงพยาบาลจำนวน 30 ชั่ง

วันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2429 เสด็จประพาสพระเจดีย์ยอดเขาริมวัดมหาสมณาราม โปรดให้พระยาสุรินทราโชยปฏิสังขรณ์แล้วเสด็จทางลัดลงมายังวัดมหาสมณารามทอดพระเนตรบริเวณวัด เสด็จเข้าไปในพระอุโบสถ พระสงฆ์ถวายชัยมงคลคาถาแล้วเสด็จไปตามถนนราชวิถีถึงท่าแม่น้ำเพชรบุรี แล้วเสด็จลงเรือพระที่นั่งล่องไปตามลำแม่น้ำเพชรบุรีออกอ่าวบ้านแหลมไปเขาสามร้อยยอด

วันที่ 13 กันยายน พ.ศ. 2452 เสด็จพระราชดำเนินไปวัดมหาสมณาราม...

วันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2452 เสด็จพระราชดำเนินขึ้นบนพระนครคีรีโปรดฯ ให้พระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่บางวัดเข้าเฝ้า ...

วันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2452 เสด็จประพาสพระนครคีรีทอดพระเนตรการตกแต่งพระนครคีรีเพื่อรับแขกเมือง

วันที่ 31 มกราคม พ.ศ. 2453 ดยุกโยฮัน อัลเบรคต์ ผู้สำเร็จราชการเมืองบรันสวิก พร้อมด้วยเจ้าหญิงอลิซาเบต สโตลเบิร์ก รอซาล่า พระชายาได้เสด็จประพาสเมืองเพชรบุรี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ (พระยศในขณะนั้น) คอยรับเสด็จ ณ พระนครคีรี คิณนี้มีการจุดดอกไม้เพลิงถวายทอดพระเนตร ... ท่านดยุกเสด็จกลับกรุงเทพฯ โดยรถไฟพระที่นั่งในวันที่ 4 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2453

ในต้นรัชกาลสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการเสด็จพระราชดำเนินมาพระนครคีรีหลายครั้ง และในปลายรัชกาลได้ใช้เป็นที่พักแรมเมือง หลังจากนั้นพระนครคีรีก็ได้เสื่อมโทรมไปตามกาลเวลา จนเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 9) และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จพระราชดำเนินขึ้นบนยอดเขาทอดพระเนตรเห็นความชำรุดทรุดโทรมของอาคาร จึงมีพระราชดำริให้บูรณะเมื่อปี พ.ศ. 2496 ในปีพ.ศ. 2524 ได้จัดทำโครงการบูรณะจัดเป็นโครงการอุทยานประวัติศาสตร์พระนครคีรี ภายในพระที่นั่งองค์สำคัญ คือพระที่นั่งเพชรภูมิไพโรจน์และพระที่นั่งปราโมทย์มไหศวรรย์ จัดเป็นพิพิธภัณฑ์จัดแสดงเครื่องราชูปโภค ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่น โต๊ะทรงพระอักษร โต๊ะเสวย โต๊ะพระสำอาง แก้วปักฟ่อนพระราชอิริยาบถ พระแท่นบรรทม นอกจากนี้ยังมีเครื่องโลหะสำริดและทองเหลือง ซึ่งสันนิษฐานว่า รัชกาลที่ 5 ทรงนำกลับมาเมื่อคราวเสด็จประพาสยุโรป ของเหล่านี้ได้แก่ ตุ๊กตาประดับห้อง แจกัน เชิงเทียน ขวดใส่หมึก ที่วางปากกา และยังมีเครื่องกระเบื้อง ของจีน ญี่ปุ่น เครื่องกระเบื้องยุโรป พวกชุดถ้วยชาม ชุดทรงพระพักตร์ ชุดพระสำอาง แจกัน เชิงเทียน สำหรับพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนครคีรีนี้ได้เปิดให้เข้าชมครั้งแรก ในปี พ.ศ. 2428 และอุทยานประวัติศาสตร์พระนครคีรีได้เปิดเป็นทางการเมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2532

สิ่งสำคัญ

สิ่งก่อสร้างบนพระนครคีรี มีทั้งสามยอดเขา มีดังนี้

ยอดกลาง เป็นที่ตั้งของพระธาตุจอมเพชร ที่รัชกาลที่ 4 ทรงโปรดฯให้สร้างครอบทับเจดีย์เก่า โดยสร้างเป็นเจดีย์ทรงกลม สูงจากฐานถึงยอด 40 เมตร ฐานกว้าง 20 เมตร ภายในองค์เจดีย์ทำฐานกลวงเป็นห้องกลม มีเสาใหญ่รับน้ำหนักอยู่ตรงกลาง โดยรอบฐานมีช่องทางเข้าไปยังห้องภายในได้ 4 ช่องทาง และจากห้องภายใน มีทางขึ้นไปบนฐานทักษิณ 4 ช่องทาง ถัดจากฐานทักษิณ เป็นชุดมัลลียเถา องค์ระฆังทรงค่อนข้างเพรียว บัลลังก์ทรงสี่เหลี่ยม ปล้องไฉนเป็นชุดมัลลียเถาแก้ว ปลียอด และมีदन้าค้าง

ยอดตะวันออก เป็นที่ตั้งของวัดพระแก้วประกอบด้วยอุโบสถ เจดีย์ ศาลา และปราสาท อุโบสถ เจดีย์และหอรระฆัง ตั้งอยู่บนยอดเขา ที่สูงลดหลั่นกัน เจดีย์ตั้งอยู่สูงสุดหลังอุโบสถ แต่อยู่ในแนวเดียวกัน หอรระฆังตั้งอยู่ด้านหน้าอุโบสถ ในระดับที่ต่ำลงมาเล็กน้อย ส่วนศาลาและปราสาทตั้งอยู่บนลานด้านล่างหน้าอุโบสถ

อุโบสถ เป็นอาคารทรงไทย ก่ออิฐถือปูน ขนาดเล็ก หลังคามุงกระเบื้องสี ช่อฟ้า ใบระกาประดับกระจกลี หน้บ้านปูนปั้นเป็นตรามหาพิไชยมงกุฏ ซึ่งเป็นตราประจำรัชกาลที่ 4 ผนังด้วยหินอ่อน

พระสุทธเสลเจดีย์ เป็นเจดีย์ทรงกลม ตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมกว้าง องค์เจดีย์สูง 9 เมตร เป็นเจดีย์เนื้อหินสีเทาอมเขียว ในการทำเจดีย์องค์นี้ ได้สลักหินประกอบเป็นองค์เจดีย์สำเร็จขึ้นที่เกาะสีชัง แล้วจึงถอดเป็นชิ้นนำมาประกอบเป็นองค์เจดีย์ขึ้นใหม่ ปัจจุบันส่วนยอดของเจดีย์ได้หักหายไป

หอรระฆัง เป็นอาคารก่ออิฐ ถือปูน ทรงสี่เหลี่ยมย่อมุมขนาดเล็ก

ศาลาและพระปราสาทแดง ศาลาเป็นอาคารทรงโปร่งขนาดเล็ก 3 หลัง ก่ออิฐถือปูน หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผา ปั้นปูนทับแนวกระเบื้องเป็นรูปกลม ทำให้ดูเหมือนลูกฟูก ตัวศาลาตกแต่งด้วยช่องวงโค้งและพนักลูกกรงเตี้ย ๆ

ส่วนพระปราสาทเป็นปราสาทจตุรมุขทาสีแดงทั้งองค์ และข้างในปราสาทโปร่งตั้งแต่ฐานจนถึงยอด

หอดูดาวทปริตพจน์ ตั้งอยู่ใกล้อุโบสถวัดพระแก้ว ลักษณะเป็นศาลาการเปรียญ มีแท่นอาสน์สงฆ์และธรรมาสน์ก่ออิฐถือปูน เป็นสถานที่บำเพ็ญพระราชกุศลสดับพระธรรมเทศนาและฟังสวดพระปริตในวันพระธรรมสวนะ

ยอดเขาด้านทิศตะวันตก เป็นที่ตั้งของพระราชวังที่ประทับ อันประกอบไปด้วยอาคารในเขตพระราชฐานชั้นใน

พระที่นั่งเพชรภูมิไพโรจน์ เป็นพระที่นั่งองค์ใหญ่ที่สุดในหมู่พระที่นั่งบนพระนครคีรี เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน สูง 2 ชั้น ชั้นบนจัดแบ่งเป็นห้องต่าง ๆ ส่วนชั้นล่างเนื่องจากความลาดชันของพื้นที่บนเขา ทำให้มีเฉพาะส่วนของริมองค์พระที่นั่ง ทำเป็นซุ้มคูหารูปโค้ง ใช้เป็นที่พักของทหารรักษาการ หลังคาเป็นทรงปั้นหยา มุงด้วยกระเบื้องดินเผาแบบจีน และปั้นปูนทับแนวกระเบื้องเป็นรูปกลมแทนครอบกระเบื้อง ชายคาไม้ยื่นเลยผนังโดยรอบ พระทวารและพระบัญชาเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีบัวนํ้าตกบังเฉพาะตอนบนเหนือหน้าต่าง ไม่มีกันสาด บานพระทวารและบัญชาเป็นบานทึบ ตรงกลางเป็นลูกฟักไม้ พื้นภายในอาคารชั้นบนบางส่วนเป็นพื้นหินอ่อน บางส่วนเป็นไม้

เดิมในสมัยรัชกาลที่ 4 ใช้เป็นท้องพระโรงสำหรับออกขุนนาง ต่อมาในปลายสมัยรัชกาลที่ 5 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้แก้ไขดัดแปลงเพื่อให้เป็นที่ประทับสำหรับพระราชอาคันตุกะจากต่างประเทศ คือดุ๊กโยฮัน อัลเบรคต์ ผู้สำเร็จราชการเมืองบริติชวิก แห่งเยอรมนี และเจ้าหญิงอลิซาเบต สโตนเบิร์ก รอซซาล่า พระชายา โดยได้จัดตกแต่งห้องต่าง ๆ บนพระที่นั่งเพชรภูมิไพโรจน์ใหม่ดังนี้

ท้องพระโรงด้านหน้า จัดเป็นห้องเสวยและห้องออกขุนนาง

ท้องพระโรงด้านหลัง จัดเป็นห้องบรรทม

มุขด้านทิศตะวันออก จัดเป็นห้องทรงพระสำราญ

มุขด้านทิศตะวันตก จัดเป็นห้องสรงและห้องลงพระบังคน

พระที่นั่งปราโมทย์มไหศวรรย์ เป็นพระที่นั่ง 2 ชั้น ลักษณะคล้ายเก๋งจีน สร้างติดต่อกับพระที่นั่งเพชรภูมิไพโรจน์ ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของพระที่นั่งองค์นี้ เป็นแบบเดียวกับพระที่นั่งเพชรภูมิไพโรจน์ ชั้นล่างของพระที่นั่งองค์นี้มีห้องโถง 2 ห้อง ชั้นบนมีห้องโถง ห้องบรรทม และห้องแต่งพระองค์

เชื่อกันมาว่า ห้องบรรทมของพระที่นั่งองค์นี้เป็นห้องบรรทมของพระราชินี แต่จาก ประชุมพงศาวดารภาคที่ 25 กล่าวว่า พระที่นั่งปราโมทย์มไหศวรรย์เป็นที่ประทับ

ในบริเวณที่ใกล้กับพระที่นั่งยังมีอาคารประกอบอีกได้แก่ โรงครัวหลวง ที่อยู่ทางด้านทิศตะวันตกของพระที่นั่งเพชรภูมิไพโรจน์ เป็นอาคารชั้นเดียวก่ออิฐถือปูน หลังคาโครงสร้างไม้มุงกระเบื้องดินเผา มีปล่องไฟ อีกหลังหนึ่งคือบ้านสุท เป็นอาคารชั้นเดียวโครงสร้างเดียวกับโรงครัวหลวง

พระที่นั่งเวษยันต์วิเชียรปราสาท จากประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 25 กล่าวถึงพระที่นั่งเวษยันต์วิเชียรปราสาทไว้ว่า “พระที่นั่งเวษยันต์วิเชียรปราสาทเป็นปราสาทหลังน้อยยอดปราสาท สร้างขึ้นโดยทรงพระราชดำริว่า พระราชวังใหญ่แต่โบราณ เช่น พระนารายณ์ราชนิเวศน์ที่เมืองลพบุรีย่อมมีปราสาท จึงทรงสร้างเป็นสังเขปที่พระนครศรี”

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม เป็นปราสาททรงจตุรมุขยอดปราสาทห้ายอด โดยมียอดปราสาทใหญ่อยู่ตรงกลาง และยอดปราสาทเล็กที่มุขทั้งสี่ ส่วนยอดปราสาทและหน้าบันตกแต่งด้วยลวดลายปูนปั้น ช่อฟ้าและหางหงส์ปูนปั้นรูปหัวนกเง้า ตัวปราสาทตั้งอยู่บนฐานสูงซ้อนกันสามชั้น แต่ละชั้นมีลูกกรงแก้วโดยรอบ ที่ฐานชั้นเดียวกับตัวปราสาทมีหอคอยทำเป็นรูปโดมโปร่ง ทรงแปดเหลี่ยม หลังคาโค้งครึ่งวงกลม มุงด้วยกระฉากภายในแขวนโคม ตั้งอยู่ทั้งสี่ทิศ

ภายในที่นั่งเวษยันต์วิเชียรปราสาท ประดิษฐานพระบรมรูปหล่อสำริดรัชกาลที่ 4 ในฉลองพระองค์ที่มีพระราชดำริขึ้นเป็นแบบใหม่ พระหัตถ์ขวาทรงถือพระแสงดาบ พระหัตถ์ซ้ายทรงถือสมุดหนังสือ

พระที่นั่งราชธรรมสภา อยู่ทางทิศตะวันออก ของพระที่นั่งเวษยันต์วิเชียรปราสาท ใช้เป็นที่ประชุมสาธยายธรรม และพระราชพิธีสงฆ์เป็นพระที่นั่งชั้นเดียวยาวคล้ายเก๋งจีน ประตุนำด้านทำเป็นวงโค้ง ตกแต่งด้วยเสาป้อมติดผนัง หัวเสาเป็นศิลปะกรีกแบบไอโอนิก เหนือหัวเสาดกตกแต่งด้วยปูนปั้นเป็นลายลูกโลก และดอกไม้ประดิษฐ์ ซึ่งเป็นแบบผสมกันระหว่างศิลปะไทย จีน และตะวันตก

หอซัवालเวียงชัย ตั้งอยู่หน้าพระที่นั่งราชธรรมสภา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้สร้างไว้โดยมีพระราชประสงค์จะทรงส่องกล้องทอดพระเนตรดวงดาวตามตำราดาราศาสตร์ ชาวบ้านนิยมเรียกว่า กระโจมแก้ว หรือหอส่องกล้อง ลักษณะเป็นหอคอยรูปกลมคล้ายกระโจมไฟสูง 2 ชั้นซ้อนกัน ชั้นล่างตกแต่งด้วยเสากลมและช่องวงโค้ง มีบันไดเวียนภายในชั้นชั้นบน ซึ่งเป็นระเบียงโดยรอบ มีลูกกรงกระเบื้องเคลือบสีเขียว มีช่องเปิดเป็นรูปโค้งครึ่งวงกลม หลังคาทำเป็นรูปโดม มุงด้วยกระฉากโค้ง ภายในโคมห้อยโคมไฟ

หอพิฆานเพชรมเหศวร ตั้งอยู่บนยอดเขาสูงเล็ก ๆ ตรงหน้าพระที่นั่งเพชรภูมิไพโรจน์ มี 3 หลัง หอตรงกลางมีขนาดใหญ่กว่าหอด้านข้าง ที่หอกลางมีแท่นประดิษฐานพระพุทธรูป กล่าวกันว่าเป็นห้องทรงศีลของรัชกาลที่ 4 หอทางขวาเป็นหอเทพารักษ์หรือศาลพระภูมิเจ้าที่ หอทางซ้ายเป็นที่ประโคมสังคีต

ตำหนักสันถาคารสถาน เป็นที่ประทับของเจ้านายฝ่ายใน เป็นอาคาร 2 ชั้น ก่ออิฐถือปูน หลังคาโครงสร้างไม้มุงกระเบื้องดินเผาแบบจีน ทับแนวกระเบื้องด้วยบัวปูน พื้นชั้นบนเป็นพื้นไม้ มีห้องรับแขกอยู่ตอนกลาง สองข้างเป็นห้องนอน มีมุขหน้ายื่นออกไป นอกจากตัวตำหนักแล้วยังมีกลุ่มอาคารอยู่ในบริเวณเดียวกันอีก 7 หลัง เป็นอาคารชั้นเดียวก่ออิฐถือปูน โครงสร้างหลังคาเป็นแบบเดียวกับตัวตำหนัก

โรงมหรสพหรือโรงโขน อยู่ติดกับตำหนักสันถาคารสถาน มีเวทีเป็นรูปอัฒจันทร์ กว้าง 8 เมตร ยาว 27 เมตร ก่อกำแพงทึบเป็นฉากกั้นกลาง มีประตูสองข้างฉาก ส่วนหลังฉากเป็นที่แต่งตัวของละคร โขน หน้าเวทีเป็นลานดิน

กลุ่มอาคารนารีประเวศ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของพระที่นั่งเพชรภูมิไพโรจน์ประกอบด้วยอาคารก่ออิฐถือปูนชั้นเดียว 2 หลัง มีลานเชื่อมตรงกลาง ตั้งอยู่ในกำแพงรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน

ทิมดาบองครักษ์ ตั้งอยู่หน้าพระที่นั่งเพชรภูมิไพโรจน์ เป็นที่ทำการของสมุหราชองครักษ์ และเป็นที่พักขององครักษ์เวร

โรงสุทกรรม อยู่ข้างทางที่แยกไปวัดพระแก้ว เป็นโรงครัวสำหรับทำอาหารเลี้ยงข้าราชการ

ศาลาด่านหน้า เป็นที่ทำการของกรมพระตำรวจหลวงและโขนทวาร มหาดเล็ก และข้าราชการบริพาร ใช้เป็นที่พักในขณะออกตรวจตรา

ศาลาเย็นใจ เป็นที่สำหรับข้าราชการชั้นผู้ใหญ่พักผ่อนก่อนและหลังเข้าเฝ้า

พระทวารและป้อมปราการ ภายในพระราชฐานมีพระทวารรวม 7 พระทวาร เป็นพระทวารรอบพระราชวัง 4 พระทวาร และพระทวารในพระราชมณเฑียร 3 พระทวาร รัชกาลที่ 4 พระราชทานพระนามไว้คล้องจองกัน

พระทวารรอบพระราชวัง คือ ประตูชั้นกลาง ประกอบด้วย *ประตูนารีประเวศ ประตูวิเศษราชกิจ ประตูราชฤทธิแรงปราบ ประตูอานภาพเจริญ*

พระทวารในพระราชมณเฑียร คือประตูฝ่ายใน ประกอบด้วย *ประตูดำเนินทางสวรรค์ ประตูจันทร์แจ่มจรัญ ประตูสุรย์แจ่มจรัส*

ป้อมปราการ ตั้งอยู่บนไหล่เขาทั้งสี่ทิศ รัชกาลที่ 4 ทรงนำเอนามท้าวจตุมหาราช มาตั้งเป็นชื่อป้อมทั้งสี่ โดยเดิมสร้อยให้สัมผัสคล้องจองกันดังนี้ *ป้อมธรรฐปองปก (ทิศตะวันออก) ป้อมวิรุฬหกบริรักษ์ (ทิศใต้) ป้อมวิรุฬหกปองกัน (ทิศตะวันตก) ป้อมเวสสุวรรณรักษา (ทิศเหนือ) และป้อมวัชรวิบาล* อยู่หน้าทิมดาบองครักษ์

อาคารในเขตพระราชฐานชั้นนอก

โรงม้าและโรงรถ ใช้เป็นที่เก็บรถม้าราชพาหนะ และที่เลี้ยงม้าสำหรับลากรถและม้าสำหรับใช้ **ราชวัลภาคาร** เป็นที่พักมหาดเล็ก ข้าราชการบริพาร และเป็นที่ทำการของกรมพระตำรวจหลวงและราชวัลภ

ศาลาลูกขุน เป็นที่ทำการของลูกขุน ณ ศาลหลวง เพื่อพิจารณาคดีความต่าง ๆ

ศาลาทศนักษัตรฤกษ์ ตั้งอยู่ไหล่เขาทางด้านทิศตะวันออกตรงข้ามกับวัดมหาสมณารามวรวิหาร

ศาลาด่านหลัง อยู่ริมทางแยกที่จะไปวัดพระนอน เป็นที่พักนายด่านตรวจตราเช่นเดียวกับศาลาด่านหน้า

ศาลาพักร้อน อยู่ทางขวาทางขึ้นพระนครคีรี ใช้เป็นที่พักข้าราชการกรมการเมืองเพชรบุรีรอรับและส่งการเสด็จพระราชดำเนิน

สำหรับลักษณะทางสถาปัตยกรรมในเขตพระราชฐานชั้นนอกนี้ เช่น ศาลาลูกขุน ทิมดาบ โรงรถ โรงม้า ศาลาด่าน เป็นต้น ส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นอาคารโปร่ง ๆ คล้ายศาลา มีเฉลียงที่มีหลังคาคลุมด้านหน้า บางหลังมีด้านข้างด้วย ด้านหลังมักจะเป็นผนังก่ออิฐทึบ มีช่องเปิดเป็นช่องรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าแคบ ๆ ตอนบนมีบัวน้ำตกกันฝน เสารับหลังคาส่วนใหญ่เป็นเสากลม หัวเสารูปคล้ายเสาดอริกของโรมัน เช่นที่ศาลาด่านหน้า บางแห่งทำเป็นรูปกลีบบัวใหญ่ ๆ เช่นที่ศาลาลูกขุน บางหลังมีผนังรูปโค้งครึ่งวงกลมรับหลังคาเฉลียงแทนเสา เช่น ศาลาลูกขุน ราชวัลภาคาร และโรงรถ เป็นต้น ส่วนรูปทรงของหลังคาของอาคารในเขตพระราชฐานชั้นนอก มีทรงหลังคาต่าง ๆ กัน มีทั้งหลังคาจั่วมีปีกนกด้านหน้า หลังคาจั่วมีปีกนกกล่อม 3 ด้าน หลังคาจั่วมีปีกนกกล่อมโดยรอบ หลังคาอาคารทุกหลัง มุงด้วยกระเบื้องดินเผาแบบจีน

อาคารต่าง ๆ บางแห่งมีลานกว้างปูด้วยอิฐเป็นตัวยึดเชื่อมระหว่างอาคาร บางแห่งใช้บันไดเชื่อมต่อระหว่างพื้นที่ระดับต่าง ๆ ของอาคารแต่ละหลัง การตกแต่งราวบันไดก็มีหลายรูปแบบ บางแห่งใช้ลูกกรงกระเบื้องเคลือบประดับเป็นพนักลูกกรง เช่น ที่ลานหน้าพระที่นั่งเพชรภูมิไพโรจน์ ทางขึ้นและลานรอบพระที่นั่งราชธรรมสภา การใช้อิฐก่อฉาบปูนเป็นแท่งขนาดใหญ่เชื่อมด้วยราวเหล็กเป็นราวบันไดและพนักลูกกรงของลานพระที่นั่งเพชรภูมิไพโรจน์ตอนล่าง

ทางขึ้นพระนครคีรี เป็นถนนปูด้วยอิฐถือปูน มิได้ทำเป็นชั้นบันได เพื่อให้รถและม้าขึ้นลงได้สะดวก เส้นทางระหว่างยอดเขาทั้งสามยอด ก็มีถนนปูอิฐเชื่อมโดยตลอดวกเวียนไปตามไหล่เขา และระหว่างสิ่งก่อสร้างบางบริเวณ มีทางเดินปูอิฐเช่นเดียวกัน ด้านข้างถนนและทางเดินมีพนักลูกกรงก่ออิฐถือปูน พร้อมเสาหัวเม็ดทรงโปร่ง เป็นที่ตามไฟอยู่เป็นระยะ ๆ นอกจากนี้สองข้างทางยังปลูกต้นลำทมเรียงรายไปตลอดเส้นทาง

การกำหนดอายุสมัย รัตนโกสินทร์

การประกาศขึ้นทะเบียน ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 52 ตอนที่ 78 วันที่ 8 มีนาคม 2478

การระวางแนวเขต ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 109 ตอนที่ 94 วันที่ 28 กรกฎาคม 2535
พื้นที่ 188 ไร่ - งาน - ตารางวา

รูปแบบของแหล่งโบราณคดี พระราชวัง

วันเวลาที่ปฏิบัติงาน สำรวจ 22 สิงหาคม 2536 บันทึก 25 สิงหาคม 2539

ผู้ปฏิบัติงาน นางสาวพยุ่ง วงษ์น้อย

ที่มาของข้อมูล สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ.ความรู้เรื่องทุกจังหวัดทั่วพระราชอาณาจักร เล่ม 3
พระนครคีรี

อุทยานประวัติศาสตร์พระนครคีรี

สมุดเพชรบุรี 2525

แก่น้อย ศักดิ์ศรี. มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์ฯ เล่ม 1

ภาพประกอบ:

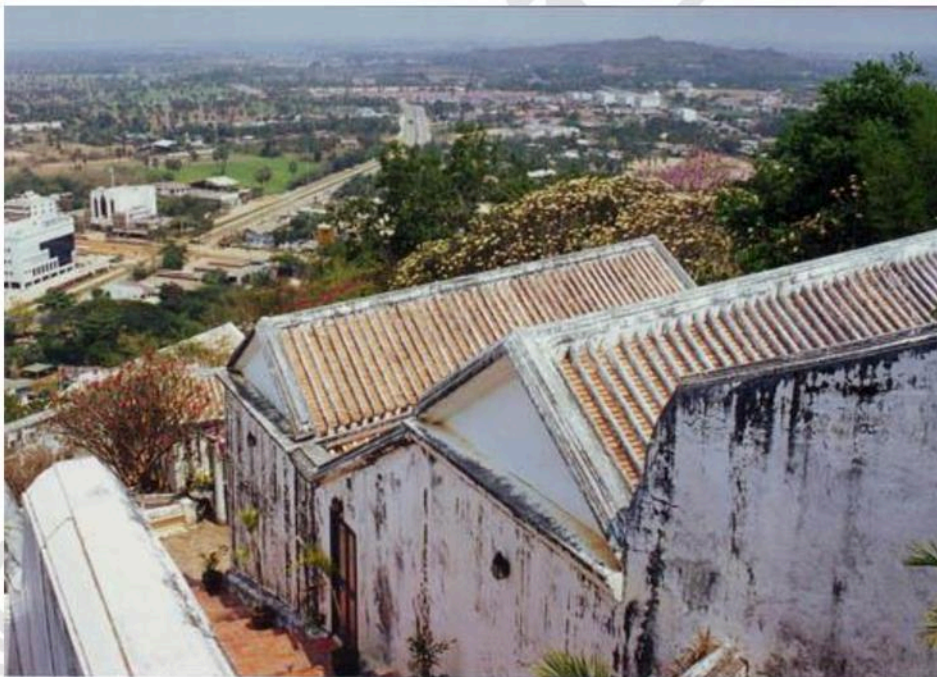
วัดพระแก้วน้อย ตั้งอยู่บนยอดเขาทางทิศตะวันออกของพระนครคีรี

พระธาตุจอมเพชร ตั้งอยู่บนเขายอดกลางของพระนครคีรี

พระที่นั่งราชธรรมสภา ด้านหลังคือ พระที่นั่งเวชยันต์วิเชียรปราสาท

กลุ่มอาคารนาฬิกาประเวศน์ เป็นอาคารที่พักของฝ่ายใน

ราชวัลภาคาร

สำนักศิลปากรที่ 1 ราชวัลภาคาร